CÂNTECE RITUALE DE ÎNMORMÂNTARE. ARBORELE DIN TEXTELE FUNERARE. ARBORELE DE LA MORMÂNT. POMUL VIEȚII

Vasile Șișu

Al treilea element simbolic întâlnit de sufletul călător în drumul său spre altă lume și amintit în textele funerare, este arboreal mitic sau cosmic (motivul este prezentat și în text și în ritual, vezi arborii fixați la mormânt).

Simbolismul și mitologia arborelui și a vegetației s-au dezvoltat în toate ariile culturale și tradițiile populare din lume. Miturile legate de vegetație și arbori sacri, simbolurile și riturile vegetale sunt numeroase și această tematică o aflăm în iconografia religioasă și în arta populară.

Din studierea cântecelor și ritualurilor funerare se pot deduce mai multe funcții mitice ale arborelui:

a) aborele cosmic, centru al lumii (axis mundi), al universului și suport pentru ascensiunea sufletului spre ceruri.
b) arborele imagine a cosmosului sau arborele-brad uriaș aruncat peste o apă mare și prin acest spațiu trebuie să călătorească sufletul chinuit. Sau cosmosul văzut sub formă de arbore vezi **Yggdrasill** arborele din mitologia nordică; sau arborele cu rădăcinile la cer și coroana spre pământ etc.
c) arborele vieții veșnice asociat cu fântâna cu apă vie și zeița ursitoare asigură sufletului o existență benefică după moarte.
d) arborele adapost - la umbra lui se odihnește sufletul și arborele ajutor pentru el.
e) Arborele soție (soț) al (a) tânărului (ei) necăsătorit (ă) decedat (ă).

Într-o scurtă trecere în revistă a temelor cuprinse de simbolurile și miturile vegetale ar mai fi de adăugat: **arborele sălaș al divinității** - Zâna Bătrână lângă pomul sacru; avem un corespondent în cosmologia babiloniană: In Eridu, în centrul lumii se află arborele sfânt (Kiskanu) care se întinde spre oceanul lumii (Apsu) și acest arbore este locuința lui **Éa** zeul fertilității, artelor, agriculturii și scrisului, în același timp locuință a lui **Bau** mama zeului și divinitate a bogăției, turmelor și agriculturii.

Din mulțimea tradițiilor în legătură cu pomul sacru reținem scena biblică redată inconografic astfel: în mijlocul Raiului Adam și Eva, iar între ei pomul cunoștinței binelui și răului încolăcit de un șarpe (simbol al diavolului) care i-a împins pe primii oameni să guste din fructul oprit (Facerea 2,9). În Rai se presupune a fi și un dublet al Pomului cunoașterii și anume Pomul Vieții. Prototipuri ale Pomului Vieții și Pomului Cunoașterii (înțelepciunii) le regăsim și în vechea tradiție babiloniană[1]. Nu avem posibilitatea să enumerăm acum toate exemplele, dar insistăm asupra ansamblurilor mitologice cuprinzând Marea zeiță a vegetației însoțită de arbore sau plantă și animale; simbolul vegetal fiind izvor inepuizabil al **fertilității cosmice**[2]. Complexul mitic Marea Zeiță - Arborele Vieții a fost răspândit și în Egipt. În reprezentările plastice din Egiptul antic Zeița Hathor așezată lângă arborele ceresc (al nemuririi) dă sufletului mortului băutură și hrană asigurându-i supraviețuirea. Nimfa Calypso (Odiseea 1,50,68,135) se află în centrul lumii (omphalos thalassos), alături de Arborele Vieții și cele patru izvoare; se observă asemănătoare cu imaginea din cântecele funerare românești cu Zâna Bătrână lângă **Arborele și Fântâna Mitică** locul sacru din altă lume al curgerii veșnice, al timpului infinit. În mitologia babiloniană se închipuia, în partea de răsărit a cerului, a fi așezați doi arbori: unul al Adevărului și altul a Vieții (nemuririi). O parte a acestei imagini o regăsim în versurile funerare românești:

Sus la răsărit (s.n.)
Vezi ce s-a ivit
Un pom înflorit (s.n.)
Nu-i pom înflorit
Și îi domnu sfânt
De foc ocolit (s.n.)
Joacă jocul roată
Merge lumea toată

(Runcșor-Mh: **În ziua în care pleacă la groapă**; se repetă: **la mormânt, când încep să tragă pământ pe mort.**)

Este de remarcat scena mitică: în mijloc Domnul Isus Hristos metamorfozat în **pom înflorit**, iar în jurul lui hora veșnică a tuturor morților; alte versuri cu aceiași imagine: Mult spre răsărit/Vezi ce s-a ivit/Un corn înflurit/Nu-i corn înflurit/Domnu Isus chitit/ (Bahna-"La amiaz").

La Runcu - Mehedinți în cântecul "La gulere" cântat seara, după ce sunt enumerate: calea stângă rea, calea dreaptă bună, Zâna Bătrână, cererile ei, Fântâna și îndemnul adresat mortului de a se grăbi, se spune clar: Și acolo mai este/Un pom înflorit (s.n.)/Nu-i pom înflorit/Și-i domn Cristos/părintele nost; **Sus la răsărit** - sintagma din textul de la Runcșor se referă la partea estică a bolții cerești.

Alegoria cu Isus-Dumnezeu metamorfozat în arbore înflorit înseamnă: ființa divină simbol al purității se metamorfozează în plantă, simbol al purității, al veșniciei (înflorește mereu), al nevinovăției și al înțelepciunii. Și mai departe, cântecul funerar insistă în ideea transformării divinității în arbore, în exemplul următor Maica Domnului în răchită împupită (înflorită) și apoi mortul întâlnește după **Maica Domnului - o răchită împupită, un pom înflorit** care este **Isus Cristos:**

Înainte să mergi
. . . .
230 Dacă mi-ei vedea
Răchită împupită (s.n.)
Nu este răchită
Ci e Maica Sfântă
(Î)nainte să mergi
Să nu te sfiești
Dacă mi-ei vedea
Un pom înflorit (s.n.)
Nu-i pom înflorit
239 Ci-e Domnul Sfânt
(Brăiloiu-Gorj)

În zona Almăjului, în textele funerare aflăm următoarea scenă: lângă pomul înflorit cu vârful până la cer (arborele cosmic) se află Maica Maria Precista: **Cu caucus îi adăpa (pe morți)/Drumul le arăta.**[3]

Simbolul **pomului înflorit** se întâlnește în scrierile și în doctrina creștină ("pomul înflorit este în cer, în rai").

După cum am observat în toate mitologiile lumii tema **metamorfozărilor** (a zeilor, oamenilor, plantelor, animalelor, apelor, pietrelor etc.) este amplu reliefată.

În legendele populare românești o fată frumoasă, neîndreptățită, se transformă în pasăre sau plantă, la fel copiii uciși[4] (vezi **Daphne** urmărită de **Apollon** și transformată în laur).

În basmul de inspirație populară a lui M. Eminescu - **Făt Frumos din lacrimă**, eroul, Făt Frumos prefăcut în izvor cu apă limpede este transformat din nou în om de Dumnezeu și Sfântul Petru călători pe pământ[5] (vezi și L. Săineanu - în Basmele române - cap. Ciclul **Femeie-plantă**, cap.V ciclul **Metamorfozelor**)[6]. Disimularea este folosită pentru a se apăra de un rău, de o urmărire, sau o primejdie iminentă, pentru a înșela un demon, un zeu care urmărește un erou să-l ucidă. În cadrul arhetipurilor culturale un arbore devine sacru fiindcă ceea ce este el cu forma lui (rădăcinile, tulpina, ramurile, frunzele, florile) imită forma întregului cosmos. Pentru a întregi simbolistica vegetației și a arborilor venim cu un alt exemplu din literatura apocrifă: Adam fiind pe moarte, Sit și Eva aduc din Rai o ramură din Pomul cunoașterii, o fac cunună și o așează pe fruntea muribundului. Din această ramură va crește un arbore, din care apoi s-a făcut crucea răstignirii Mântuitorului. De aceea pe unele icoane cu tema răstignirii sub cruce se pictează un craniu. Pe dealul Golgota (dealul Căpățânii) pe care l-a urcat Isus în timpul supliciului și unde a fost crucificat, se află înmormântată căpățâna lui Adam.[7]

Sub arbori se ascundeau comori, și acest aspect necesită un comentariu asupra funcției magice a vegetației.

Apropierea de Dumnezeu prin recunoașterea greșelilor (spovedirea păcatelor; spovedanie= mărturisire) este un act religios regăsit în textele analizate: **Dumnezeu ca un sfânt/Se doboară pe pământ/Îmi dete cheia de argint/Descuiai și mă uitai/Mă uitai la vale în rai/Ce văzui mă înspăimântai/ Văzui oameni spovediți/Parcă erea pomi înfluriți/Văzui și nespovediți/Parcă era bușteni pârliți/** (Gregorian, 443, p.260). Scena mitică este magnifică: Dumnezeu coboară pe pământ și oferă cheia cerurilor

unui muritor și acesta observă în rai oameni spovediți transformați în **pomi înfloriți**, simbol descries mai sus. În aceeași colecție de texte, Gregorian, apare și imaginea pomului punte peste mări: mortul este rugat să se ridice (Scoal cutare scoală!) și să se uite la vale (la răsărit) unde departe: **Iestă** (este) **un cărtur** (arțar?) (i) **Nalt și mai prea (î)nalt/Cu frunza măruntă/Cu umbra rotunda/Cu vărvările (vârfurile)/Trăse (trece) mările/** (Gregorian, 462, p.277-278).

În continuare observăm cum în cuprinsul unor poeme funerare întâlnim străvechiul motiv al copacului adăpost al 3 ființe mitologice, sau arborele cu 3 trepte mitice sau cu 3 elemente cu funcție simbolică.

În legendele sumero-akkadiene întâlnim același vechi motiv: pe tăblița a XII-a a Epopeii lui Ghilgameș s-a scris povestea unui copac Huluppu ce creștea la începutul lumii pe malul Eufratului, acesta a fost smuls de vântul de sud și plutea pe ape. Inanna (zeița) l-a luat și l-a resădit în grădina sa din Uruk. În copacul acesta se aflau 3 ființe demonice: jos la rădăcină șarpele, într-o scobitură a trunchiului demonul feminine Lilith iar în vârf un vultur, pasărea furtunii Imdugudu. Ghilgameș omoară cu securea șarpele, lovi adăpostul lui Lilith, iar pasărea furtunii din vârf își luă puiul și fugi la munte. Din copacul doborât Ghilgameș face tronul și patul zeiței Inanna (Ishtar) și două instrumente musicale: "Pukku" (o toacă, o tobă) și un ciocănel magic "Mikku" pe care le scapă din mâini și ajung în Infern. Trebuie să vedem în acest copac, arborele cosmic sau identic cu arborele vieții **Huapa** care crește în mijlocul unui lac în mitologia iraniană, sau identic cu arborele **Yggdrasill** din mitologia nordică europeană și care, la fel, adăpostește 3 ființe: la rădăcină balaurul haosului **Nidhoggr** la mijloc capra **Hedrun** iar în ramuri vulturul **Weiderfolmir**.[8] În textul funerar Mangiuca - Hașdeu (amintit de noi și la cap. **Călătoria sufletului**) se vorbește de **Bradul zânelor** aruncat peste o mare adâncă și învolburată, **trecătoarea apelor** unde se află 3 ființe infernale: roșu **șoimuleț**, **vidra** lătrătoare și galbena **șerpoane** care oprește trecerea sufletelor. Identitatea scenei din cântecul funerar românesc cu cele din miturile sumero-akkadiene și din mitologia nordică este foarte clară. În afară de textul citat mai sus aducem și alte exemple de texte funerare unde omul mitic este descries cu mai multe trepte simbolice, drept ecou al unor elemente culturale străvechi: **Pi la rădăcină/Cu fumu tămâie/Mai pi la mijloc coaja crestată/Cu cruci înconjurată/Și cu flori legată/Sus pe rămorele/Chiț de floricele/** (Gregorian, 463, "La brad - când vine cu bradu să-i pună suliță la cap").

Într-unul din textele de la Dâlbocița (Mh) cântat noaptea lângă mort este următoarea alegorie: într-un nuc cu frunza rară cântă cucul intens, la tulpina nucului cânta **mama cucului**, iar mai sus la rămurele **cântă** două turturele, fetițele defunctului, iar și mai sus cântă doi golâmbei, aceștia sunt copilașii (băieții) defunctului.

La Runcu: bradul de la mormânt cu șarpele la rădăcină; iar în cântecul crucii care este aproape identic cu cântecul bradului, reîntâlnim aceiași înșiruire simbolică de trepte (crucea-stâlp de lemn); în vârful crucii Isus Hristos, la mijlocul crucii miros de busuioc și nocoțăle, iar jos la rădăcină smirnă și tămâie. Cifra 3 este universal răspândită în reprezentările, actele magice, basmele și miturile multor popoare și cuprinde intenția de a induce, de a aduce binele pentru un erou, o familie sau o comunitate.

Pe un interesant relief din epoca Daciei romane descoperit la Slăveni (Olt) se observă un personaj călare (cavalerul trac) care se apropie de un arbore și lângă acesta un personaj în picioare - zeu sau preot - oficiază cu mâna dreaptă deasupra altarului (I.D.R., II, 505 și fig. 99 din D. Tudor - Oltenia romană).[9]

Scena este identical cu cele descries în cântecele rituale funerare când mortul călător ajunge în lumea cealaltă și acolo întâlnește Zâna Bătrână aflată lângă arborele și fântâna mitică.

Ce ceremonie funerară, ce semnificații ascund versurile: **Sub o tufiță de soc/Este un micșorel de foc/Cu tăciuni de busuioc/** (Runcu) - și lângă acest foc stă mortul. Se observă deci - alături de alte plante și arbori cu funcții magice se înscrie și socul. Dar cea mai plină de semnificații este scena cu Dumnezeu adormit sub un pom mare înflorit: **Sub un pom mare înflorit/Dumnezeu a adormit/** (Runcu-Mh). Versurile sunt reflectarea clară a temei **Deus otiossus** - Dumnezeu obosit, supărat și îndepărtat de oameni, așezat la un loc pur - sub coroana unui pom înflorit. Se sesizează ușor din cele două ipostaze un element comun: mortul stă la foc la adăpostul unui arbore, la fel și Dumnezeu adoarme la umbra unui arbore și acest aspect poate fi subiectul unor comentarii interesante (versuri cu adormirea lui Dumnezeu se întâlnesc și în colînde): Dumnezeu adoarme și Iuda intră în Rai și fură astrele și simbolurile Dumnezeirii.[10] Comentariul asupra acestui subiect îl vom face la partea scene simbolice.

Prin cântec se induce o influență magică imitative prin întâlnirea sufletului cu cele trei elemente ale vieții veșnice: Zâna Bătrână, Fântâna și Pomul Sacru care-i asigură nemurirea ("Fântâna este locul sacru al curgerii veșnice"). Toate trei: Zâna+Fântâna+Pomul sunt așezate la un loc pe lumea cealaltă și în textele funerare sunt enumerate în această ordine.[11]

În multe arii culturale arhaice ni se relevă scena sacra rituală: arbore-piatră (centrul totemic australian este un ansamblu de arbori și pietre) sau întâlnim locul sacru: arborele și altar de piatră, sau arborele altar, sau piatră-arbore-apă, trei elemente esențiale din natură. În Biblie sunt numeroase amenințările la adresa locuitorilor evrei care continuă să se închine pe dealuri înalte la pomul umbros, la zeii păgâni stârnind mania Dumnezeului unic - Yahweh: "Văzut-ai ce a făcut Israel, această fiică necredincioasă? A umblat pe toți munții înalți și pe sub tot copacul umbros și s-a desfrânat acolo" (Ieremia 3-6); "Căci te-ai abătut de la Domnul Dumnezeul tău și te-ai desfrânat cu Dumnezei străini sub tot arborele umbros . . ." (Ieremia 3-13); cu referire la țara Iudeea: Iuda "s-a desfrânat cu pietrele și lemnele" (Ieremia 3-9) sau "Israel . . . a umblat pe toți **munții înalți** (s.n.) și pe sub tot **copacul umbros** și s-a desfrânat pe acolo" (Ieremia 3-7; vezi și Iezechiel 20-28).

BURIAL SONGS. THE TREE IN THE BURIAL SONGS. THE TREE OF LIFE

This work is a part of a study dealing with the burial ritual. The mythical tree is considered to be the third symbolic elements encountred by the human soul on its way to the other world. There are specified the mythical functions of the tree, such as the axis of world and the image of the anter space.

NOTE

1. Mircea Eliade, **Tratat de istorie a religiilor**, Ed. Humanitas, București, 1995, p.230. Pe teritoriul țării noastre a fost dovedit un intens cult dendrologic. Plantele au o pondere însemnată în mitologia populară; vezi P.N. Stahl, **Folclorul și arta populară românească**, București, 1968: **sorcova**: în trecut era o ramură de trandafir, măr sau păr, decorată cu hârtie colorată . . . copiii o mișcă și lovesc pe cel căruia îi urează (p.39); **plugușorul**: pe un plug . . . se urcă un brad împodobit (p.39); la Duminica Floriilor se duceau în biserici ramuri de sălcii, (**Ibidem**). La 23 aprilie, la Sf. Gheorghe, se pun ramuri înverzite pe la porți; vezi Armindenul; la 1 martie - mărțișorul se agață într-un pom, (**Ibidem**, p.46, nota 2): rar arborele poate avea un rol nefast. Astfel se credea că diavolul stă în carpen, de aceea carpenul nu era folosit la construcția caselor (?! s.n.). Zânele stau în nuc. Dracul și șarpele se pot ascunde în alunii cu ramuri contorsionate; vezi **Antologie de folclor din Maramureș**, Baia Mare, 1980: în colinde - (pl) - **"La masa rotată/Hai da lerui doamne/Făcută din piatră/Iară lângă masă/Mândru pom s-aleasă/Cu poame frumoasă/** și mai departe: vântul le clatină, **doi prunci** le culeseră și le trimiseră în **poartă la Rai** pe un fecior de crai și **Luna în drum le-o stat/și i-o întrebat: Cine vi le-a dat/Noi le-am căpătat/De la Sfântul Soare/Cu mare rugare**. În studiul de față nu am comentat: Dumbrăvile și poienile sacre. Tot în legătură cu funcția mistică a arborelui vezi și visul lui Nabucodonosor.
2. Mircea Eliade, **op.cit.**, p.225; sau: "arborele vieții" legat de Marea Zeiță neolitică a vegetației, simbol al fertilității cosmice. De aici derivate și substitute cum ar fi **arborele de naștere, arborele de nuntă, arborele fertilizator, arborele de judecată, arborele funerar, arborele de pomană**", vezi Al. Tănase, **O istorie a culturii în capodopere**, Ed. Univers, București, 1984, p.108.
3. Emil Petrovici, **Notă de folclor de la românii din Valea Almăjului (Banat),** în Anuarul Arhivei de Folclor, 3, 1935, text.107.
4. **Legende populare românești**, ediție de Octav Păun, Ed. Albatros, București, 1983, p.15-44,45-47; vezi și P. Ispirescu, **Legende sau Basmele Românilor**, Ed. Facla, Timișoara, 1984, p.170-171: în basmul **Greuceanu**, zmeoaica - sora cea mică se metamorfozează într-un păr cu pere de aur pentru a-l amăgi pe erou, iar zmeoaica - sora cea mare se prefăcuse în grădină și izvor, pentru a-l otrăvi pe Greuceanu, să-l omoare."

5. Mihai Eminescu, **Proza literară**, Ed. Minerva, București, 1981, p.17.
6. Lazăr Săineanu, **Basmele Române**, Ed. Minerva, București, 1978, p.203-216; 257-280.
7. Nicolae Cartojan, **Cărțile populare în literatura românească,** Ed. Enciclopedică Română, București, 1974, p.68-69.
8. Andrei Oișteanu, **Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească,** Ed. Minerva, București, 1989, p.87-88.
9. D. Tudor, **Oltenia Romană**, Ed. Academiei, București, 1978, p.363-364.
10. Monica Brătulescu, **Colinda Românească – The Romanian Colinda (Winter-Solistice-Songs)**, Ed. Minerva, Seria Universitas, București, 1981, tip.25, furarea astrelor, p.178.
11. Primele două simboluri mitice (Zâna Bătrână și Fântâna) sunt cuprinse într-un studiu care va fi publicat în revista **Răstimp** a Centrului Creației Populare Mehedinți.